

PRIIT RAUDKIVI ettekanne edastamiseks tõlkidele

Ma suudan selle kümne minuti sees tutvustada kõiges paari isiklikku laadi tähelepanekut, mis kujunenud umbes 20 aasta sees, mil mul on olnud võimalus lüüa kaasa ajalooõpetuse kujundajana nii põhikooli, gümnaasiumi õppekavade kujundajana, teisalt õppejõuna kõrgkoolides (EHI, Tartu ülikool ja Tallinna ülikool) ning ühtlasi olla Ajaloo Instituudi leival detsembris juba 30 aastat. Ja olles ise lõpetanud Tartu Riikliku Ülikooli 1980. aastal on aeg piisav, et näha, kas ajaloo õpetamine on muutunud ja kui, siis millises suuna. Siinkohale ei ole mul mahti arutada filosoofiliselt ajalooõpetamise vajalikkuse üle. Lähtun tõsiasiast, et sellist distsipliini õpetatakse nii põhikoolis, gümnaasiumis kui kõrgkoolis. Pealegi on ajalooõpetus selles kultuuriruumis, kuhu me kuulume loomulik. See **iseenesestmõistetav** ja ühiskonna poolt heaks kiidetud. Aga sellest on maru vähe, et ajalooõpetus meil alles on. Küsimus on selles, mis on ajalooõpetuse **semantiline väli**, millist teadmist mineviku kohta tuleb kultiveerida kõikidel tasanditel. Mis on selle sisuks, ehk mida me ajalooõpetusega taotleme, kuidas tuleb taotlusi ellu viia?

Ajalooõpetus ülikoolis ei ole juba ammu see, mis ta oli veel 80-ndate esimesel poolel. Peamine erinevus ei ole mitte ainult selles, et järkjärgult kadus räme ideoloogiline surve ning enam polnud ajaloos tabuteemasid. Tegelikult kadus ära üsna selge positsioon ajalooõpetamisel, kus maailm oli jagunenud nii, nagu seda püha Augustinus oli seletanud, siis **jumala** ja **kuradi** riigiks. Ma kutsuksin seda **defensiivseks seisundiks**, kus vähemalt üks osa õppejõududest tegeles ajaloo seletamise kaudu **identiteediloomega**, kõige selle hoidmisega, mille mäletamist püüdis vastasleer, kes pidas ennast **jumalariigi kuulutajaks**, keelata ja vormida selle asemele sootuks uut ja meile võõrast **identiteeti**. Uued olud esitasid uued väljakutsed. Aga võib olla ei ole ühel väikerahval siiski paha, kui ta tahab ikka kesta, olla ettevaatlik ka selles suures **avatuses**, mis meile uksest ja aknast sisse voolab. Ükski sotsiaalteooria ei ole perfektne ja eriti kahtlased on need, mis püüavad ennustada tulevikku. Mäletamistmööda ei osanud ka nõukogude liidu ja kogu sotsialismileeri kokkuvarisemist keegi ennustada ning kui see teoks sai, siis oli see mõruks pilliks lugematule hulgale sovjetoloogile, kelle analüütikutöö ja leivapajuk said korruga otsa. Tasuks meenutada, et üks hirmus tark mees, teadusfilosoof **Karl Popper** nimelt, on öelnud juba 60 aastat tagasi, et teleoloogiline maailmapilt, kus tulevikku saab mineviku alusel modelleerida, on ummiktee. Ainus, mida teha on võimalik, see on ennustada mõningaid suundumusi.

Kes püüab seletada ajalooõpetuse eesmärgi ülikoolis, see võib sattuda mõningasse kimbatusse. Küsimus pole hamletlik, nagu sai juba öeldud, et **kas**

üldse. Küsimus on selles, et siis **mida** ja eelkõike **kuidas**. Konstruktivistsete otsuste tegemisel võib meie enesetarkus jääda liiga maalähedaseks, eriti meie endi suhtes enamuse siin saalis viibijate kultuurilist tagatausta ja varasemat ühiskondlikku kogemust arvestades. Ajaloõpetus on kahtlemata ideaalis pidevalt uuenev tegevus. Uued **seletusvõimalused** kasvavad välja **teaduselust** enesest ning nende mõõde on **keele, riigi ja rahvuslikke** piire ületava iseloomuga. Sest mis on ajalouurimise kõige olulisem eesmärk? Ilmselt ikkagi see, et saada mineviku kohta **võimalikult täpsemat teavet**. Ja pole saladus, et see on üks lõputu tee. Meie võimalused tunnetada minevikku on ju piiratud iseloomuga. Lisaks veel see, et tänapäeva ajalooteadus on läinud **täpsemat tunnetust** taga ajades niivõrd harali, muutunud sedavõrd interdistsiplinaarseks, et on ilmvoimatu seda kõike kriitiliselt läbi filtreerida ja kasutada isiklikus igapäevases uurimistöös. Ja mis siinkohal kõige olulisem – **üliõpilastele edasi anda**. Aga seda tuleb **üritada teha**. Peamiseks printsiibiks pean ma seda, et mineviku seletamisel ei saa kuulutada finaalseid tõdesid. Mul kumiseb siian kõrvus kas 1980 või 1981. aastal Aleksander Kurtna käest kuulnud lugu tema õpingutest Vatikanis, kus pärast ühe mungaordu õpetlaste juures veendumuseks kujundatud arusaamad lükati suure sisemise põlemisega ümber teises kabinetis, kus jesuiitide asemel õpetasid näiteks benediktiinid. Aga koridori peal oli veel kolmas ja neljaski õpperuum. Nii kirglik, nagu teoolgiastudium Vatikanis, ei tohi **ajaloõpetus** muidugi olla. Küllap tuletas meenutus Kurtna meenutusest meelde suurele osale siinviibijatest aegu, mil meile püüti maailma seletada vaid ühe ühiskonnateooria alusel, mis pretendeeris ilmeksimatusele. Aga oma õpetuslik iva on selles kindlasti. Oma lühiettekannet ettevalmisades lugesin üle walesi juuretega ajaloolase **Keith Thomase** mõtteavalduse ajalooõpetuse sisust ja eesmärkidest. Teadmiseks, et tegu on mehega, kes sai kuulsaks keskaegse **ebausu ja nõiaprotsesside** uurimisega. **Thomas arvab**, et ajaloo õppimine on eelkõige intellektuaalne treening maailma mõistmiseks. Selle käigus peaks noor inimene jõudma selgusele, et uurides ajalugu tegeleb ta tegelikult **iseendaga**. Sest selle maailma, kus me elame ja mille **ebaperfektsuses** pole põhjust kahelda, on inimene ise kujundanud. Seega aitab ajaloo õppimine inimesel ennast **maailmaga suhestada**. Ei maksa luua illusiooni, et ajalugu on elu õpetaja. Vähemalt seda oleme ajaloo õppinud. Ent oma minevikulise käitumise uurimine selles mitmete nähtavate ja nähtamatute köiditute poolt kammitsetud maailmas teeb inimese siiski natukegi vabamaks. Ja mõnikord tõesti aitab ka vältida vigu.

Ajalooõpetusel ülikoolis on minu jaoks kindlasti veel **kaks** mõõdet. Praegused õppekavad näevad ette, et tudengil tuleb proovida iseseisvalt luua teaduslikku teksti. Muidugi pole eesmärgiks bakalaureuse astme lõputööga historiograafilise märgi maha panek tulevastele põlvvedele tsiteerida, kuid esmane loominguline katsetus on see kindlasti. Mida tuleks silmaspidada teaduslikku teksti koostama õpetamisel? Kõigele sellele lisaks, mis ajalookirjutamisel elementaarne st

probleemi püstitamine, selle **uurituse tase**, **historiografia**, **viitamiskunst**, **oma** ja **võõraste** mõtete selge eritamine tuleks minu arvates rõhutada, et ajaloo kirjutamine **moraalne** ja **eetiline** tegevus. Ajaloo kirjutamine **sine ira et studio** on ülim eesmärk, kuid hinnangute andmisest ajaloolane ei pääse. Aga kergekäelised järeldused ei käi ajaloolase ametiga kokku. Minevik on oma nähtavates ja nähtamatutes seostes liialt keeruline, et ajaloolane saaks endale seda lubada. Kuidas noort õhinaga kirjutajat moraliseerida? Lisaks pideval allikakriitiliste nüanssidele ja ajastule omaste realiteetide selgitamisele töötab hästi ka väide, et meie **empaatiavõime** ei jõua mineviku tunnetamisel iialgi nii kaugele, et suudaksime pugeda mineviku meeste-naiste nahavahele ning tunda seda, mida tundsid nemad meie jaoks ajalooliste otsustuste langetamisel. Inimene ei suuda lõpuni endagi valikuid ja otsustusi seletada, saatis siis nende omi, kes elanud kaugemas või lähemas minevikus. Seega kehtib Keith Thomase väide ajaloo õppimisest kui eelkõige intellektuaalsest treeningust ka iseisesivate uurimistöde kirjutamisel.

Viimane mõõde, mis minu arvates vajab jätkuvalt üle kordamist. Ajaloolane, olgu ta noor või vana, elab konkreetses ajahetkes, mis nõuab aegajalt **moraalseid otsustusi**. Ja siin ei aita meid ka ükski sotsiaalteooriaga, mis arvab evivat võimet vaadata tulevikku. Otse vastupidi: just ajaloolane on see inimene, kes teab, et **fatalistlik ellusuhtumine** pole mitte millegiga õigustatud ja et aegajalt tuleb käituda eelkõige **kodanikuna**. Võidakse ju küsida, et kui mineviku tunnetamine on suhteline, siis kust leida mõõdupuu, mille alusel on meie otsustused moraalsed või mittemoraalsed? Tõsi, vaadates uuesti minevikku, siis ei sisenda kogu senine inimühiskonna ajalugu just eriti suurt optimismi ja lootust, et **inimloomus aegadega paremaks** on muutunud. Õeldakse, et demokraatia on halb valitsemisviis, kuid kahjuks pole meil paremat mitte kusagilt võtta. Aga **mingid** põhimõtted, et kuidas eritada halba ja kurja, - need meil ometi ju on. On ka inimeste vahelised üldaktsepteeritavad käitumispritsiibid, samuti riikide vahelised kokkulepitud, mis on lausa vandega kinnitatud. Ja kui neist ei peeta kinni, siis tuleb teha häält ja näidata oma **suhtumist**. Ma olen väikese riigi kodanik ja rahva liige ning suudan ennast vastavalt ka positsioneerida. Küllap suuremate esindajatel on mängumaad rohkem. Seetõttu olen alati rõhutanud, et minevik on möödas ja seda on võimalik vaid uurida. Ent **olevikust** saab **tulevikus minevik st tulevaste ajaloolaste uurimisobjekt** ja ajaloolane saab oma moraalse hoiakutega seda kujundada. Või õigemini talle peab jääma lootus, et ta seda ikkagi suudab. Et tuleviku ajaloolastel poleks praegustele ette heita elamist elevandiluuist tornis ja hoolimatust ühiskonna käekäigu vastu. Selleks puhuks on alati hea meenutada kaht ajalooteaduse suurkuju: belglast Henri **Pirenne** 'i ja prantslast **Marc Blocki**. Esimene näitas pärast Belgia okupeerimist sakslaste poolt Esimeses maailmasõjas üles allumatust okupatsioonivõimudele sellega, et keeldus jätkamast õppetööd. Veelgi enam: kui okupatsioonivõimude esindajad küsisid ta käest, et miks ta ei

õpeta, siis väitis suur belgia ajaloolane prantsuse keeles, et ta ei saa küsimusest aru, sest ta ei oska saksa keelt. Ta olevat kaotanud selle oskuse päeval, mil ta kodumaa sakslaste poolt okupeeriti. Tõrksa mehe saatuseks oli pikalt türmis istumine. Ja muidugi on teiseks suureks kodanikuks annalide koolkonnale üks alusepanijatest Marc Block, kes liitus prantsuse vastupanuliikumisega ning lasti natside poolt maha 1944.a. Aga Belgia ja Prantsusmaa said ikkagi vabaks.